

Проф. д-р Георги Иванов Бойчев

**ПСИХОЛОГИЯ
НА
НЕПРАВОМЕРНОТО ПОВЕДЕНИЕ**

© Проф. д-р Георги Иванов Бойчев – автор

© Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN-10: 954-632-077-3

ISBN-13: 978-954-632-077-3

© Издателство „Юриспрес“

ISBN-10: 954-07-2315-9

ISBN-13: 978-954-07-2315-0

Всички права запазени! Не се разрешава копиране, възпроизвеждане, както и разпространение на книги и части от тях по какъвто и да е друг начин без писмено разрешение на издателство **ЮРИСПРЕС**.

Георги Бойчев

**ПСИХОЛОГИЯ
НА
НЕПРАВОМЕРНОТО ПОВЕДЕНИЕ**

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
Издателство **ЮРИСПРЕС**
София, 2019

Предговор

Изданието е предназначено да служи за учебно помагало по академичната дисциплина Правна психология, която се изучава в юридическите факултети на университетите.

Учебното помагало обхваща тази част от въпросите на учебната дисциплина, които се отнасят до психологията на неправомерното поведение.

В него са включени въпросите на психологическата характеристика на правонарушението, в това число психологическата характеристика на мотивите, целта, решението и на вината като елементи от психическата страна на деянието, с което се осъществява правонарушението.

Разгледани са особеностите на възпитателното и предупредително-възпиращото въздействие на юридическите санкции и принудителните мерки върху психиката на правните субекти.

Освен това са разработени въпросите на конкретността като особеност на психическото въздействие на юридическата отговорност върху правонарушителя и останалите субекти на правото. Направен е психологичен анализ на индивидуалната и генералната превенция на юридическата отговорност. Посочени са особеностите на нейното възпитателно, предупредително-възпиращо и принудително въздействие.

Изложението представлява извлечение от монографични разработки на автора, а именно: Правонарушение. (Второ допълнено издание). С., 2003 г. Гл. I, §1 и 2 и Гл. II, §3; Юридическа санкция. (трето допълнително издание). С., 2003 г. Гл. I, §4; Юридическа отговорност. С., 2003 г. Гл. II, §5. Това означава, че могат да бъдат използвани и посочените раздели от тази литература.

януари 2007 г.

Авторът

1. Психологическа характеристика на правонарушението

1. Разкриването на същността на едно явление изисква да се намери мястото му сред близкостоящите до него явления. Така се разкрива средата, в която то съществува, разкриват се общите му признаци с по-общото явление, в рамките на което то съществува. Това е така, понеже отделните явления съществуват в рамките на по-общите явления и имат с тях общи признаци. Това от своя страна дава възможност да се разкрият специфичните признаци на изучаваното явление. Това са признаците, по които то се отличава от другите явления, съществуващи в рамките на по-общото явление. Това са признаците, благодарение на които изучаваното явление съществува самостоятелно в рамките на по-общото явление. По този начин се достига до пълната характеристика на явлението с неговите общи с по-общото (родовото) явление признаци и с неговите специфични (видови) признаци.¹

2. Правонарушението е преди всичко деяние на човек. Поради това разкриването на същността на правонарушението е невъзможно, без на първо място да се даде обща характеристика на човешкото деяние като обществено явление. С други думи, разкриването на същността на правонарушението преминава през изясняването на същността на деянието като обществено явление. Това е така, понеже деянието е по-общото явление, в рамките на което правонарушението съществува като самостоятелно явление. Разкриването на характеристиката на деянието ще ни даде възможност да разкрием общите признаци на деянието и правонарушението като вид деяние.

Това означава, че по този начин ще разкрием първите, най-общите признаци на правонарушението. Това са признаците, които показват средата, в която то съществува като самостоятелно явление.

Така получаваме възможност по-нататък да разкрием общите и отличителните признаци на правонарушението и другите видове деяния, които не са нарушения на правни норми,

¹ Вж. А. БЪНКОВ. Логика, С., 1958 г., с. 106–107 и 113–115.

а са нарушения на други видове обществени норми, като нравствени, обичайни, норми на обществените организации и др. Това ще бъдат общите и отличителните признаци на правонарушението и другите противонормни деяния. Разкриването на отличителните признаци на правонарушението от другите видове противонормни деяния всъщност означава разкриването на характерните само за него признаци, с които и завършва пълната негова характеристика.

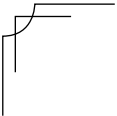
3. Впрочем проблемът за *деянието като елемент на съзнателната волева дейност* на човека е предмет на изучаване преди всичко от индивидуалната психология (психологията на личността) и от социалната психология. Ето защо нашата задача за разкриването на характеристиката на деянието е улеснена и сравнително ограничена. Ние трябва да използваме постиженията на психологията в тази насока, като ги пречупим през призмата на правната наука и по-специално през призмата на общото учение за правонарушението.

Това означава, че сме принудени да *приложим психологичният подход* на изследване на правонарушението. Неизбежно то приложение на този подход произтича от обективния факт, че правонарушението като явление принадлежи към деянието като по-общо явление, а последното като елемент на съзнателната волева дейност на човека е предмет на изучаване от психологията. Без приложението на психологическия подход не можем да изясним правонарушението като специфично явление в системата от обществени явления.

Във връзка с това трябва да се има предвид, че при приложението на психологичния подход на изследване на правонарушението като деяние се срещат немалко трудности. Те, както справедливо отбелязват някои автори, произтичат главно от това, че проблемите на деянието като елемент на съзнателното волево поведение на човека, все още не са изследвани достатъчно от индивидуалната и социалната психология.¹

Обстоятелството, че ще използваме психологичният подход на изследване на деянието означава, че ще изследваме деянието

¹ Вж. **В. Н. Кудрявцев**, Причинность в криминологии. О структуре индивидуального преступного поведения, М., 1968 г., с. 11.

не самоцелно, а единствено с оглед на необходимостта по този начин да улесним разкриването на същността на правонарушението като деяние. С оглед на тази специална необходимост особено полезно е при характеризиранието на деянието да се използва структурният метод. Използването на структурния метод при изследването на деянието означава разглеждането на последното от един специален аспект, а именно структурен аспект.

Структурният метод на разглеждане на нещата и явленията в природата и обществото напоследък стана особено актуален. Той има универсално значение за изучаването на действителността. Ето защо структурният метод все по-често се използва и от правните науки и особено от общата теория на правото. Неговото приложение е особено подходящо и дава редица предимства при разкриването на сложния механизъм на проявление на деянието с оглед на общотеоретичното изследване на правонарушението като деяние.

Това е така, понеже деянието, а това означава и правонарушението като вид деяние, имат сложен структурен строеж. Именно разкриването на сложния структурен строеж на деянието, разглеждането на елементите, които участват в изграждането на неговата структура, изследването на връзките и свързаните с това взаимнообусловености между градивните му елементи, особено много улесняват характеризиранието на правонарушението, което е преди всичко човешко деяние.

От друга страна, структурният метод ни дава възможност да изследваме и самото деяние като елемент от поведението на човека, като по-сложно структурно образувание. Именно по отношение на дейността на поведението на човека деянието се проявява като елемент. Тази страна на приложение на структурния метод при изследването на деянието също има своето значение за разкриването на същността на правонарушението, което се проявява не само като едно-единствено деяние на човека, а често и като система от деяния, т.е. като дейност, като поведение на човека.

4. Приложението на структурния метод на изследване на нещата и явленията в природата и обществото има определено познавателно значение, което излиза далеч извън рамките на простото опознаване на структурния строеж на изследвания

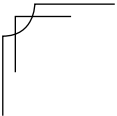
обект. Чрез структурния метод в крайна сметка се достига до разкриването на характерните признаци на изучавания обект, до разкриването на неговата цялостна характеристика. Това е така, понеже структурата на нещата и явленията в природата и обществото е структура на тяхната същност и съдържание и разкриването на структурата допринася за разкриването на същността и съдържанието им, както и обратно.

Човешкото деяние е явление със сложна същност и съдържание. Това определя и неговия сложен структурен строеж. Ето защо не е възможно да се даде цялостна характеристика на деянието, а това означава и на правонарушението като деяние, без да се разкрие неговият сложен структурен строеж, без да се използва – съзнателно или несъзнателно – структурния метод на изследване. Това от своя страна е неизбежна предпоставка за даване цялостна характеристика на правонарушението като деяние, което носи всички признаци на деянието въобще, а наред с тях и други специфични признаци, които му придават качествената характеристика на вид деяние. Тук ще се ограничим с разглеждането на правонарушението като деяние, в смисъл като явление, носещо признаците на деянието въобще. Затова изложението ще има характер на даване характеристика на деянието въобще, при което ще се прилага структурния метод на изследване.

Приложението на структурния метод на изследване и в случая означава не просто разкриване на елементите, които участват в изграждането на структурния строеж на деянието като самостоятелно обществено явление. Приложението на този подход означава и разкриване на характеристиката на тези елементи, и на начина на връзка между тях, и свързаните с това взаимоотношения. То в крайна сметка означава даване на цялостна характеристика на деянието като обществено явление.

При прилагането на структурния метод на разглеждане на деянието ще изхождаме от понятието за структура като съотношение, връзка, начин на връзка на елементите, които образуват съдържанието на явлениято деяние.¹ Това означава, че

¹ Вж. **В. И. Свидерский**, Некоторые вопросы диалектики изменения и развития, М., 1965 г., с. 135 и **В. И. Свидерский и Р. А. Зобов**, Новые философские аспекты элементарно-структурных отношений, изд. Ленинградского университета, 1970 г., с. 5 и с. 34.

ще разгледаме деянието от гледна точка на елементите, между които се осъществяват тези връзки. При това понятието за елементи се схваща като съставки на деянието, но разглеждани от гледна точка на връзките и взаимоотношеностите между тях.

При разглеждането на деянието като структурно образувание отношението между деянието и неговите съставки е отношение на структура към елемент.¹ От гледна точка на структурния израз на деянието съставките му се проявяват в качеството на елементи. Това означава, че съставките на деянието се разглеждат от гледна точка на връзките и взаимоотношеностите между тях. Понятието структура на деянието е свързано с понятието елемент на деянието. Структурата на явлението деяние се изгражда от неговите елементи в резултат на взаимнообвързаността и взаимнообусловеността между тях.

Понятието част е свързано с понятието цяло.² Прилагането на структурния метод на разглеждане на деянието означава, че неговите съставки ще се изследват като елементи, т.е. от гледна точка на характерните им взаимнообвързаности и взаимнообусловености.³

Спряхме се най-общо на същността на структурния метод на изследване, тъй като независимо от неговата изключителна актуалност и безспорни успехи той си остава проблем, методологията и евристичната роля на който са все още недостатъчно разработени. При това има известни разлики и нюанси в схващанията не само по отношение на неговата същност, но и по отношение на други негови проблеми, в това число и по въпроси от терминологично естество.

Всичко това налага, преди да пристъпим към конкретното приложение на този метод, да фиксираме накратко изходните позиции, които възприемаме по отношение на неговата същност и използвана терминология. Освен това структурният ме-

¹ За отношението между „елемент“ и „структура“ от философска гледна точка вж. **Г. А. Югай**, Диалектика части и целого, Алма-Ата, 1965 г., с. 91–96; **В. И. Свидерский** и **Р. А. Зобов**, пос. съч., с. 5 и сл. и **В. И. Свидерский**, пос. съч., с. 133 и сл.

² По въпроса за философските категории „част“ и „цяло“ вж. **Г. А. Югай**, пос. съч., с. 84 и сл.

³ По въпроса за съотношението между философските категории „елемент“ и „част“ вж. **В. И. Свидерский** и **Р. А. Зобов**, пос. съч., с. 27–33.

тод ще бъде използван от нас освен тук, при разглеждането на правонарушението като деяние, още и при разработването на други проблеми от психологическата характеристика на правонарушението, което още веднъж потвърждава необходимостта от уточняването на някои предварителни въпроси, свързани с приложението на този метод.

Основната сложност на *човешкото деяние* се изразява в това, че неговата структура се формира от твърде различни по своя характер, два основни елемента. Главната трудност в познавателния процес за разкриване на характеристиката на деянието произтича именно от този обективен факт. Докато единият от тези елементи има *психическа характеристика* (субективна същност), то другият от тях има *физическа характеристика* (физическа същност). При това всеки един от тези елементи има свой сложен структурен строеж, което означава, че всеки един от тях може да се разглежда като самостоятелно явление със свои елементи.¹

Ето защо се налага по пътя на анализа да се разгледат елементите, които формират всеки един от тези два основни елемента, което ще ни доведе до разкриването на самостоятелната характеристика на последните. На тази основа по пътя на логическия метод на синтеза ще можем да съпоставим двата основни елемента на деянието, да видим тяхната взаимоотноителност и свързаната с нея взаимоотноителност, което по същество ще означава разкриване на същността на деянието.

5. *Първият основен елемент на деянието обхваща неговата психическа или субективна страна*, затова можем да го наречем психически или субективен елемент.

Казваме, че психическата страна е първи основен елемент на деянието, тъй като разглеждаме деянието във функционална последователност, т.е. като последователен процес. Психическата страна е елементът, който предшества, а след това и съпътства физическия елемент на деянието, който от тази гледна точка е втори елемент. Това дава основание в психологията да се говори за два главни стадия на деянието, а именно подгот-

¹ Елементът може да се разглежда като самостоятелно явление със своя структура. За отношението между „елемент“ и „явление“ от философска гледна точка вж. **В. И. Свидерский** и **Р. А. Зобов**, пос. съч., с. 5–16 и **В. И. Свидерский**, пос. съч., с. 132 и 133.

вителин стадий – „мисловно действие“ и завършващ стадий – „фактическо действие“.¹

Психологията все още не е дала уточнено наименование на психическата страна на деянието. Някои автори, когато говорят за психическата страна на деянието, я наричат „мисловно действие“ за разлика от другата страна на деянието, която наричат „фактическо действие“. Други автори я определят като „психически процес за разлика от втората страна на деянието, която наричат „външно действие“.²

Във формирането на психическата страна на деянието, разглеждана като явление, участват три елемента. Те са: мотивите, целта и решението.

С най-голямо познавателно значение за случая е структурно-функционалният анализ на психическата страна на деянието. Това е така, понеже той ще ни даде възможност да разгледаме елементите на психическата страна на деянието в тяхната функционална последователност, връзка и взаимообусловеност с оглед на механизма на тяхното функциониране, т.е. в такава последователност, в каквата те произтичат в действителността. Структурно-функционалният анализ в случая е необходим, тъй като психическата страна на деянието е един процес. Структурата на психическата страна на деянието е последователно функционираща структура, а това нейно функциониране е с последователна структуралност.

6. *Първият елемент* от психическата страна на деянието са *мотивите (подбудите)*. Въпросът за мотива в правната литература е изследван главно от гледна точка на наказателното право, т.е. от гледна точка на престъпното деяние.³ Всъщност тези автори разглеждат мотива и в общотеоретичен аспект, т.е. свързан с правонарушението като деяние въобще. Наистина

¹ Вж. **Б. М. Теплов**, Психология, превод от руски език, С., 1955 г., с. 140.

² Вж. **Д. Михайлов**, Особенности на деянието при усложнена престъпна дейност, С., 1967 г., с. 20 и посочената от него в тази насока психологическа литература, а освен това и **А. В. Запорожец**, Психология, М., 1965, с. 173.

³ Вж. в тази насока изследванията на **Д. Михайлов**, Мотивът и другите субективни признаци на престъпното деяние, ГСУ-ЮФ, т. LX, 1969 г., с. 163 и сл. и от същия автор, Особенности на деянието при усложнена престъпна дейност, с. 9–31; **Н. Манчев**, Вината в наказателното право, С., 1969 г., с. 138–149 и посочената от тях литература в тази насока.

въпросът за мотива има особено голямо значение във връзка с престъпното деяние, но той има своето значение и във връзка с другите видове противоправни деяния и особено при административноправните и трудовоправните нарушения.

Ето защо той има своите общотеоретични проблеми. Мотивите имат съществено значение за характеризирането на деянието в общност и на правонарушението като деяние в частност. Мотивите са граничният, периферният, началният елемент на психическата страна на деянието. Чрез него психическата страна на деянието, а по този начин и самото деяние граничат с потребностите на човека.¹

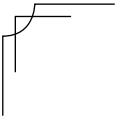
Потребността е първичният и основен фактор за произтичането на всяко човешко деяние. Без потребност няма деяние. Потребностите на човека имат обективен характер. Те са *обективна основа* на всяко човешко деяние. Те са обективна предпоставка на човешкото деяние. Според някои автори потребностите се включват в съдържанието на деянието, при което те съставят два етапа от неговото развитие: първи – възникване в човека на съответни потребности и втори – осъзнаване от него на тези потребности. Потребностите се развиват и разнообразяват исторически с развитието на материалните и духовните ценности на обществото. Те се делят на два вида: материални потребности и духовни потребности.²

За удовлетворяването на своите потребности човекът действа съзнателно. При животните удовлетворяването на естествените потребности става с помощта на вродени инстинктивни движения и условни рефлексии.³ За разлика от животните, у човека, преди да произтекат определени движения, насочени към удовлетворяването на възникналите потребности, последните се отразяват в неговото съзнание. Това означава, че потребностите при човека се осъзнават, придобиват харак-

¹ За психологическата характеристика на потребностите вж. П. А. Рудик, Психология, М., 1958, с. 228–229; Психология, под редакцията на А. А. Смирнов и др., превод от руски език, С., 1967 г., с. 341–343 и А. В. Запорожец, пос. съч., с. 199–200.

² По-подробно за видовата разделеност на потребностите вж. Б. М. Теплов, пос. съч., с. 134.

³ Вж. П. А. Рудик, пос. съч., с. 228.

тер на осъзнати потребности, които кореспондират с определени обекти, свързани с възможността за удовлетворяване на възникналите потребности.¹

Мотивите са елементът, който като периферен влиза в най-непосредствена връзка с човешките потребности. Чрез тях психическата страна на деянието като негов основен градивен елемент осъществява най-непосредствена връзка с елементи от други структурни образувания, а именно с потребностите и обектите за тяхното удовлетворяване. Тази връзка има характер преди всичко на обусловеност.

Психическата страна на деянието като всеки психически процес има своята обективна обусловеност. Тъй като мотивите са граничният елемент на психическата страна на деянието, именно чрез него най-непосредствено се определя обективната обусловеност на психическата страна на деянието, а по този начин и на самото деяние като цялостно структурно образувание.

Обективната обусловеност на психическата страна на деянието, а по този начин и на самото деяние, преминава през обективната обусловеност на мотивите. Обективната обусловеност на мотивите се намира в човешките потребности. Така човешките потребности по-нататък дават обективната обусловеност на субективната страна на деянието и в крайна сметка на самото деяние.

Разбира се, това не става автоматично. Потребностите сами по себе си не поражат съответни мотиви. Обективното съществуване на определена потребност не поражда автоматично определен мотив.² Още по-малко една потребност може да породи винаги едни и същи мотиви у различните лица и т.н.

В мотивите особено непосредствено и силно се изразяват характерните особености на отделната личност, особеностите на неговото отношение към средата, в която той съществува,

¹ Това дава основание на някои автори да правят разлика между потребност и нужда, като определят потребността като осъзната нужда. Вж. **А. В. Запорожец**, пос. съч., с. 199–200.

² Вж. **А. В. Запорожец**, пос. съч., с. 199.

към обществото и отделните негови членове.¹ При формирането на мотивите на едно или друго деяние съществено значение имат Мирогледът, нравствените възгледи, културата, възпитанието и т.н. на конкретното лице. Специално при формирането на мотивите на деянията, представляващи правонарушения, важно влияние оказва *правосъзнанието* на лицето и т.н.

Този въпрос опира до проблема за обективната обусловеност и свободата на човешката воля. На него ще се спрем при характеризирането на правонарушението, като деяние със специфични признаци, по-точно при характеризирането на правонарушението като виновно деяние и деяние, свързано с юридически охранителни последици.

Мотивите имат качествената определеност на самостоятелен елемент от психическата страна на деянието. *Мотивите са този психически процес, който има качествената характеристика на фактор, подтикващ човека към задоволяване на определена потребност, чрез набялзването на конкретна цел и евентуален избор на начините, средствата и условията (мястото, времето и обстановката) за нейното постигане.*

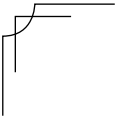
С други думи, мотивите са особен психически процес. Решаващото в неговата специфичност е обстоятелството, че като психически процес той има мотивиращ, подбуждащ характер, откъдето идва и наименованието му.²

Мотивите са този психически процес, който заема положението на начален елемент от психическата страна на деянието. Това негово функционално положение се определя от самия му характер на двигател, на стимул, на фактор, насочващ и определящ направлението и съдържанието на останалите елементи от психическата страна на деянието, а по този начин и на неговата физическа страна.³

¹ Вж. **Д. Михайлов**, Мотивът и другите субективни признаци на престъпното деяние, с. 170–171 и 182.

² Думата мотив произтича от латинската дума moveo, която означава поставям в движение, а също така и подбуждам. Причастието на moveo – motus означава движение, а също така и подбуда. Вж. Юридически латинско-български речник. Съставител Бойчев, Г., С., 2006 г.

³ Вж. **П. И. Иванов**, Психология, М., 1955 г., с. 290; **Д. Михайлов**, Особенности на деянието при усложнена престъпна дейност, с. 20–21.

Затова той се намира в най-непосредствена връзка със следващите елементи от психическата страна на деянието, а и не само с тях. Особено пряко той е свързан с елемента от психическата страна на деянието, който непосредствено го следва, а именно целта на деянието. Тази характеристика на мотивите определя важното място, което трябва да им се отдава при характеризирането на правонарушението като деяние и при анализирането на всяко отделно правонарушение.

Мотивите на деянието са един сложен психически процес, който по правило протича продължителен период от време. Сложността на този психически процес, който наричаме мотиви на деянието, се изразява в две насоки.

Първо, отделните деяния не винаги имат един-единствен мотив. Затова най-често се говори не за мотив, а за мотиви на деянието. Касае се до една система от мотиви, които се намират във взаимно връзка и обусловеност.¹ Следователно, мотивите са такъв елемент от психическата страна на деянието, който се изразява в една система от еднородни елементи – отделни мотиви.

Това, че деянията имат система от мотиви, произтича от сложния характер на обществените отношения, в който човек участва, включително и с конкретното деяние, а също така от сложния характер на възможните последици от конкретното деяние, както и от сложния характер на психическото устройство на човешката личност и т.н. В системата на мотивите на едно деяние влизат тези отделни мотиви, които непосредствено са обусловени от определена потребност и непосредствено са свързани с останалите елементи на деянието, т.е. формират заедно с тях конкретното деяние като цялостно структурно образувание.

Анализирането на системата от мотиви на отделното деяние ни показва, че те често се намират в положение на съподчинение, в положение на субординационни връзки.² Освен това отделните мотиви в системата от мотиви на деянието имат раз-

¹ Вж. А. А. Люблинская, Детская психология, М., 1971 г., с. 374.

² Вж. пак. там, с. 376–377.

лично значение и роля като подтикващ фактор за произтичането по-нататък на конкретното деяние.

Всичко това ни дава основание да ги разделим на основни или решаващи мотиви и на второстепенни, подчинени или допълнителни мотиви.¹ Именно тази вътрешновидова разделеност на мотивите на деянието има съществено значение при характеризирането на правонарушението като деяние с оглед на начина на анализиране на този елемент от психическата страна на всяко конкретно правонарушение. Особено голямо значение във връзка с това има установяването на основния мотив, т.е. на мотива, който играе ролята на решаващ подтикващ фактор за по-нататъшното произтичане на останалите мотиви.

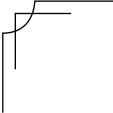
На второ място, сложността на психическия процес, който наричаме мотиви на деянието, се изразява в това, че всеки един мотив, влизащ в системата от мотиви на определено деяние, може да премине през различни стадии на развитие. Стадиите, през които може да премине отделният мотив, са: влечение, стремеж, желание и искане.

Влечението е този стадий от развитието на мотива, който е свързан най-непосредствено с чувствата за удоволствие и не-удоволствие и на тази основа е подтикващ фактор към поддържане на определено състояние или към освобождаване от него при липса на ясна представа за целта. Независимо от това, че няма напълно осъзнат характер, той в редица случаи е изходен момент в процеса на формиране на следващите стадии от развитието на мотива

Стремежът се характеризира с по-голяма степен на осъзнатост, отколкото влечението, която осъзнатост включва известна, макар и смътна представа за целта, свързана със задоволяването на определена необходимост.

Желанието е този стадий във формирането на мотива, който като подтикващ фактор за задоволяване на определена необходимост включва ясна представа за целта. При него липсва или съществува в съвсем неясна форма представата за начините,

¹ Вж. Д. Михайлов, Особенности на деянието при усложнена престъпна дейност, с. 21.

средствата и условията за постигане на целта. Това означава, че при него степента на осъзнатост е много по-голяма, отколкото при стремежа и влечението.¹

Искането като стадий в развитието на мотива се характеризира с най-голяма степен на осъзнатост. Поради това то е най-висшата фаза в развитието на мотива. При него освен ясната представа за целта се прибавя и представата за начина, средствата и дори за условията за нейното постигане. Поради това при него и самата цел е много по-ясно и съвсем конкретно очертана. В сравнение с другите етапи от развитието на мотива, искането има в много по-голяма степен силата на подтикващ фактор към задоволяване на определена потребност. В искането се изразява намерението да се осъществи набеязаната цел за задоволяване на определени потребности с избор на съответния начин, средства и дори условията за нейното постигане.²

При разглеждането на стадията, през които може да премине развитието на отделния мотив, трябва да се има предвид, че те нямат задължителен характер. Не е задължително формирането на конкретния мотив да стане, като се премине последователно през съответните четири стадия.

Мотивът може да се формира направо като желание или като искане, без преди това да се премине през по-низшите степени на влечение и стремеж. От тази гледна точка някои от стадията на мотива са негова форма на проявление. Това са именно *желанието* и *искането*. Те са форми на проявление на мотива, тъй като наличието на желание или искане е достатъчно, за да произтече по-нататък деянието като цялостно структурно образуване, т.е. в крайна сметка да произтече и неговата физическа страна.

¹ П. И. Иванов и Б. М. Теплов разглеждат влечението и желанието като видове стремеж. За нас в случая е важна характеристиката на влечението, стремежа и желанието, в което направление няма съществена разлика между становищата на тези автори и на П. А. Рудик, който разглежда влечението, стремежа и желанието като самостоятелни етапи в развитието на мотива. (Вж. П. И. Иванов, пос. съч., с. 288–289, Б. М. Теплов, пос. съч., с. 134–135 и П. А. Рудик, пос. съч., с. 239–240).

² По-подробна характеристика на етапите на развитие на мотива вж. в П. А. Рудик, пос. съч., с. 239–240.

За влечението и стремежът е характерно, че те не са достатъчни, за да произтече деянието като цялостно структурно образувание.¹ Тяхното наличие при липсата на един от следващите стадии на развитие на мотива означава липса на мотив, т.е. липса на достатъчно силен подтикващ фактор за задоволяване на определена потребност, чрез набелязване на конкретна цел и избор за начините, средствата и условията за нейното постигане или поне известна представа за тях. Затова влечението и стремежът могат да бъдат само стадии в развитието на мотива и не могат да бъдат негови форми на проявление.

Когато само те са налице, няма мотив на деяние, тъй като то не може да произтече. Влечението и стремежът се включват в мотива на деянието само като възможен стадий в неговото развитие, в случая че след тях последва поне един от следващите стадии на психическата страна на деянието.

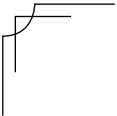
Въпросът за стадиите на развитието на мотива има своето съществено значение при анализирането на конкретните правонарушения и особено на тези от тях, при които произтича приложението на наказателния вид санкции, т.е. при престъпленията, административноправните и трудовоправните нарушения.

7. *Вторият елемент* от психическата страна на деянието е *целта*. Целта на деянието също има качествена определеност на самостоятелен елемент от неговата психическа страна. Някои автори не включват целта в психическата страна на деянието като самостоятелен неин елемент. *Целта на деянието е този психически процес, който има качествена характеристика на фактор, определящ направлението на деянието, чрез избор и конкретна представа за неговия резултат и начините, средствата и условията (мястото, времето и обстановката) за неговото постигане.*

Докато мотивите на деянието са неговият подтикващ фактор, психическата движеща сила, то целта на деянието е факторът, определящ направлението на деянието към конкретен резултат.² Целта е психическата насочваща сила на деянието към конкретен резултат с оглед задоволяването на определе-

¹ Вж. П. И. Иванов, пос. съч., с. 288–289.

² Вж. Д. Михайлов, Мотивът и другите субективни признаци на престъпното деяние, с. 13.

на потребност. Като психически процес целта се изразява във формирането в съзнанието на човека на представи за определен резултат на деянието и за конкретните начини, средства и условия за неговото постигане.

Докато при формирането на мотива не винаги е необходимо да е налице ясна и конкретна представа за начините, средствата и условията за постигане на целта на деянието и дори въобще може да липсва представа (такъв е случаят, когато мотивът се прояви във формата на желание), то *формирането на целта става винаги на основата на конкретна и точна представа за начините, средствата и условията за нейното постигане*. Самият избор и конкретната представа за начините, средствата и условията за постигането на целта придават на последната в максимална степен ясна определеност и конкретност. Именно изборът и конкретната представа за резултата и за начините, средствата и условията за неговото постигане определят целенасочения характер на деянието.

Целта без ясната и конкретната представа за начина, средствата и условията за нейното осъществяване не е реална, поради което не може да бъде елемент на определено деяние.¹

Това е така, понеже подобна цел не може да бъде фактор, определящ направлението на деянието. Същността на целта на деянието се изразява именно в това, че тя е психически фактор, определящ неговото направление към конкретен резултат. След като тази цел не може да бъде такъв фактор, значи тя не може да бъде елемент на деянието. За да бъде фактор, определящ направлението на деянието, целта трябва да бъде свързана не само с избора на конкретния резултат, но и с избора на ясната и конкретна представа за начина, средствата и условията за неговото постигане. Едва тогава тя може да бъде елемент на деянието. Именно цел с такава качествена характеристика може да бъде елемент на деянието.

Без цел, която да има посочената качествена характеристика, не е възможно да се формира по-нататък следващият елемент на психическата страна на деянието, а именно решението,

¹ Вж. Н. Н. Трубников, О категориях „цель“, „средство“, „результат“, М., 1967 г., с. 70.

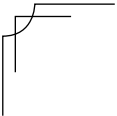
без което не може да се осъществи и физическата страна на деянието, което означава в крайна сметка, че не може да произтече самото деяние като цялостно структурно образувание. Щом в този случай няма деяние, това означава, че няма и цел като елемент на деянието. Елемент на деянието може да бъде само цел, която като психически процес не се ограничава единствено в избора на конкретния резултат, а е свързана с ясна и конкретна представа за начина, средствата и условията за неговото постигане.

Изтъкнатите обстоятелства имат особено съществено значение при характеризирането на някои от видовете правонарушения и специално при анализирането на тяхната цел, каквито са например престъпленията, за които законодателят е включил специалната цел като признак на състава или като квалифициращо престъплението обстоятелство.

Във връзка с това трябва да се има предвид, че в целите на деянията има *видово разнообразие*. Целите могат да бъдат най-различни по вид. Но за да бъдат цели на деянието, независимо от видовата им разлика те непременно трябва да бъдат реални, т.е. да имат характер на цели, които да могат да бъдат фактор, определящ направлението на деянието, чрез избор и конкретна представа не само за неговия резултат, но и за начините, средствата и условията за неговото постигане.

Особено значение при характеризирането на правонарушението като деяние има видовото разнообразие на целите с оглед на тяхната морална укоримост и конкретна социална насоченост. Освен това съществено значение при характеризирането на правонарушението като деяние има и видовата разделеност на целите с оглед на съотношението помежду им. С оглед на видовата им разделеност едно деяние може да има повече от една цел. Така например то може да има *една основна цел* и други *второстепенни подчинени на нея цели*.¹ Между тези цели винаги има тясна органическа взаимообвързаност и взаимообусловеност. От друга страна, всички те са свързани непосредствено

¹ Вж. Д. Михайлов, Мотивът и другите субективни признаци на престъпното деяние, с. 26–27.

с другите елементи на деянието. Всичко Това ги прави елемент на едно и също деяние.

Разкриването на видовото разнообразие на целите с оглед на съотношението между тях ни довежда до извода, че не винаги елементът от психическата страна на деянието, който наричаме цел, се формира от един-единствена цел. Той може да бъде формиран от няколко цели, но съответно взаимнообвързани и взаимнообусловени помежду си и непосредствено свързани с другите елементи на деянието, което ги прави един единен елемент на едно и също деяние.

Целта е този елемент от психическата страна на деянието, който *граничи непосредствено с мотива* на деянието. Целта е елементът, който от структурно-функционална гледна точка възниква непосредствено след първия елемент от психическата страна на деянието, а именно след мотивите. Поради това между тези два поначало последователно формиращи се елементи на психическата страна на деянието съществуват особено силно изразени органически взаимнообвързаност и взаимнообусловеност, изразяващи се дори във взаимно проникване между двата елемента един в друг. Това е едно особено силно изразено конкретно проявление на основното свойство на елементите на нещата и явленията в природата и обществото, а именно да осъществяват помежду си взаимнообвързаност и на нейна основа взаимнообусловеност.

Самият мотив възниква и се формира окончателно като психически фактор, подтикващ човека към задоволяване на определена потребност именно, чрез набелязването на конкретната цел на деянието и евентуално още чрез избор на начините, средствата и условията за нейното постигане. Така, че без формирането в основни линии на представи за съответната цел на деянието не могат да се формират и самите мотиви на деянието.

От друга страна, самата цел възниква на основата на мотива като фактор, подтикващ човека към задоволяване на определена потребност, което може да стане именно чрез избор и съответна конкретна представа за целта. Мотивите играят роля на подтикващ фактор по отношение на деянието като цялостно структурно образуване чрез изпълнението на тази си роля по отношение на другите негови елементи.

Така че мотивите играят ролята на подтикващ фактор най-напред по отношение на възникването и окончателното оформяне на целта като елемент, непосредствено граничещ с тях. Мотивите играят ролята на подтикващ фактор за психическия процес на избора и конкретната представа за резултата на деянието и начините, средствата и условията за неговото постигане, т.е. те играят ролята на подтикващ фактор за формирането на целта на деянието.

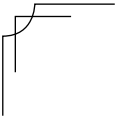
Всичко това означава, че без мотив няма цел на деянието и, обратно, без цел не могат да се формират и мотивите на деянието.¹ Поначало мотивите и целта възникват последователно, тъй като целта се оформя окончателно като съвсем конкретен избор на резултата на деянието и точна представа за него и за начините, средствата и условията за постигането му на основата на оформил се мотив. Още със самото възникване на мотива започва формирането в основни линии и на целта, макар и не винаги напълно конкретна. Това е диалектически процес на взаимоотношване и взаимоотношеност, изразяващ се дори във взаимно проникване на елементите.

Въпреки така тясната взаимоотношване и взаимоотношеност между мотивите и целта на деянието те имат самостоятелна качествена характеристика, която ги прави отделни елементи на деянието.² Самостоятелната им качествена характеристика се определя от разликата в техните основни свойства.

Основното свойство на мотивите като елементи на деянието се изразява в това, че те играят ролята на подтикващ фактор, имащ характер на сила, Движеща по-нататъшния ход на деянието. Основното свойство на *целта* като елемент на деянието се изразява в това, че тя е негов *направляващ фактор*. Целта е факторът, който чрез избора и конкретната представа за резултата и начина, средствата и условията за неговото постигане играе по отношение на деянието направляваща роля, определя насоката му. Тези две различни основни свойства на мотивите и на целта определят разграничителната линия между тях и ги оформят в самостоятелни елементи в рамките на едно и също деяние.

¹ Вж. Д. Михайлов, Мотивът и другите субективни признаци на престъпното деяние, с. 10 и 11.

² Срв. Д. Михайлов, Мотивът и другите субективни признаци на престъпното деяние, с. 13–14.

Явленията в природата и обществото проявяват разнообразието на своята същност във функциите, които те изпълняват. Както видяхме, функциите на мотивите и на целите на деянието са различни. Различните им функции по отношение на деянието като цялостно структурно образувание са непосредствен израз на различната им същност. От своя страна различната им същност ги формира в самостоятелни елементи от психическата страна на деянието.

Спряхме се по-подробно на въпроса за отношението между мотивите и целта на деянието, тъй като някои автори, а също така и правоприложители не правят разлика между тях, други автори допускат в известни случаи съвпадане между тях или превръщане на мотива в цел и обратно, а трети допускат разкъсване на връзката между мотивите и целта на деянието.¹

При анализирането на конкретните правонарушения като деяние трябва да се има предвид, че са възможни деяния, при които целта да има поначало правомерен характер, но независимо от това деянието пак да е правонарушение. Това са случаите, когато с деянието независимо от поначало правомерната му цел се засегнат отрицателно определени обществени отношения, съответно регулирани и охранявани от правните норми. Това е възможно, понеже не винаги целта на деянието отговаря на практическия резултат от него.²

Целта като елемент от субективната страна на деянието има съществено значение за характеризирането на правонарушението като деяние. Нейното значение е особено голямо при анализирането на правонарушенията, свързани с приложението на наказателния вид санкции, а именно престъпленията, административноправните и трудовоправните нарушения.³

8. *Третият елемент* от психическата страна на деянието е *решението*. То е последният елемент от психическата страна на

¹ Сравнително подробна критика на тези становища вж. в **Д. Михайлов**, Мотивът и другите субективни признаци на деянието, с. 12, 13, 14 и 17.

² По-подробно за това във връзка с престъплението като деяние вж. пак там, с. 15.

³ Подробно за значението на целта във връзка с характеристиката на престъпленията вж. **Ив. Ненов**, Наказателно право на Народна Република България. Обща част, С., 1972 г., с. 352–355 и **Д. Михайлов**, Мотивът и другите субективни признаци на деянието, с. 22–26.

деянието. С него завършва формирането на психическата страна на деянието и по-нататък започва произтичането на неговата физическа страна.

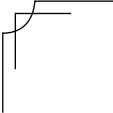
Формирането на мотивите и на целта на деянието още не е достатъчно, за да произтече неговата физическа страна. Това е така, понеже формирането в съзнанието на човека на мотивите и целта на деянието, т.е. на движещия и направляващия го фактор не означава, че той ще извърши и физическата страна на деянието. Формирането на мотивите и целта на деянието означава преди всичко съзнаването им, т.е. психическата представа за тях. Макар че в този психически процес на формиране на мотивите и целта се включва и изборът на начините, средствата и условията за постигане на последната, основен в него си остава моментът на психическата представа за мотивите и целта.¹ Последните нямат характер на окончателен избор на начините, средствата и условията за постигането на целта. Освен това при тяхното формиране липсва проявлението в необходимата степен на волевия момент да произтече по-нататък и физическата страна на деянието.

*Окончателният и твърд избор на целта и на начина, средствата и условията за нейното постигане, към които се прибавя и проявлението, в необходимата степен на волевия момент, да произтече физическата страна на деянието, е качествено нов психически процес, който наричаме решение.*² Именно този психически процес е третият елемент на психическата страна на деянието, с който завършва нейното окончателно формиране. обстоятелството, че при Този психически процес изборът на целта и начинът, средствата и условията за нейното постигане имат окончателен характер, и обстоятелството, че към този избор се прибавя волевият момент, деянието да произтече по-нататък в съответствие с направения избор, придават на този процес самостоятелен характер, разграничават го от другите елементи на психическата страна на деянието и го правят самостоятелен елемент.³ Мотивите като подтикващ фактор и целта като направ-

¹ Вж. **Б. М. Теплов**, пос. съч., с. 139.

² За психологическата характеристика на решението вж. Психология, под ред. на **А. А. Смирнов** и др., с. 393–395. и **П. И. Иванов**, пос. съч., с. 291–293.

³ Срв. **Д. Михайлов**, Особенности на деянието при усложнена престъпна дейност, с. 31.

ляващ фактор не действат непосредствено за произтичането на физическата страна на деянието. Те като движещ и направляващ фактор довеждат първо до вземането на решение, в съответствие с което по-нататък се осъществява и физическата страна на деянието.

Както виждаме, между решението, от една страна, и мотивите и целта, от друга, като елементи на психическата страна на деянието съществува не само тясна *органическа обвързаност*, но и *тясна функционална връзка и обусловеност*. Решението не може да се формира без наличието на подтикващ фактор – мотивите на деянието и без наличието на насочващия фактор – целта на деянието. Тяхното предварително наличие е необходима предпоставка за формиране на решението.

Органическата връзка и обусловеност между решението и целта се изразява главно в това, че всъщност целта и начинът, средствата и условията за нейното постигане се съдържат в самото решение. Това е обвързаност и обусловеност подобна на тази, каквато съществува между мотивите и целта, обвързаност, която се изразява в проникване между елементите от субективната страна на деянието.

Но както при мотивите и целта, така и тук това проникване в никакъв случай не означава липса на разграничителна линия между цел и решение, не означава сливане между тези два елемента от психическата страна на деянието. Независимо от проникването на целта в решението последното си запазва качествена характеристика на самостоятелен елемент от психическата страна на деянието.

Разграничителната линия в случая е волевият момент. Съдържанието на решението като психически процес се характеризира преди всичко със силно изразения в сравнение с целта волеви момент да се осъществи физическата страна на деянието в съответствие с направения твърд и окончателен избор на целта и начина, средствата и условията за нейното постигане.

От друга страна, решението като перифериен елемент от психическата страна на деянието се намира в най-тясна връзка с физическата страна на деянието, с която граничи непосредствено. Тази връзка се изразява най-непосредствено в съставянето на плана за осъществяването на физическата страна

на деянието. *Съставянето на плана за осъществяване на физическата страна на деянието е психически процес, който се изразява в намирането и набелязването на най-подходящите начини, средства и условия, водещи към достигане на поставената цел.*¹

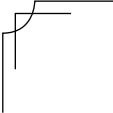
Пълният и точен план представлява идеален образ на физическата страна на деянието, която предстои да произтече в действителността. От степента на сполучливото, съобразено с всички основни обективни и субективни фактори съставяне на плана, зависят до голяма степен окончателният и твърд характер на решението и реалността на неговото точно реализиране във физическата страна на деянието.

Формирането на плана като психически процес не е самостоятелен елемент на психическата страна на деянието, наред с мотивите, целта и решението. Същността на съдържанието на този психически процес не се различава качествено от същността и съдържанието на психическия процес на формирането на решението. Психическият процес на формиране на плана за осъществяване на физическата страна на деянието се отнася до една от страните на съдържанието на решението, а именно до намирането и набелязването на най-подходящите начини, средства и условия, водещи до постигане на поставената цел. Психическият процес на формиране на плана е израз и на волевия момент на решението – физическата страна на деянието да се осъществи не по друг начин, а именно в съответствие с този план.

Всичко това показва, че психическият процес на съставянето на плана за осъществяване на физическата страна на деянието се отнася към психическия процес на формиране на решението. Разбира се, в рамките на психическия процес на формиране на решението съставянето на плана за осъществяване на физическата страна на деянието си има своите особености, които го обособяват в елемент от психическия процес на решението.

Формирането на решението е сложен и противоречив психически процес. Същността на противоречията в процеса на

¹ Вж. П. И. Иванов, пос. съч., с. 292–293.

формирането на решението се изразява в т.нар. *борба на мотиви*.¹ Разнообразни са факторите, които определят възможността за борба на мотиви при формиране на решението.

Мотивите са движещият фактор на деянието, насочено към задоволяване на определена потребност. Тази потребност обаче може да бъде задоволена чрез *поставянето на различни цели*, т.е. чрез избор на един от няколко възможни резултата на деянието. Ето защо при формирането на решението на първо място се поставя въпросът, на коя от възможните цели да се даде предимство, коя от възможните цели на деянието да бъде избрана, в крайна сметка коя от възможните цели да се включи в решението. За всяка от възможните цели съществуват мотиви за и против нея, мотиви, даващи ѝ предимства или минуси пред другите възможни цели и т.н. Всички тези противоречия поражда борбата на мотиви, която довежда до включването в решението по принцип на една от възможните цели.

Тази страна на борбата на мотивите има значение при характеризирането на правонарушение като деяние във връзка с това, че задоволяването на определена потребност може да стане както с избор на цел, която има противоположен характер, така и с избор на цел, която има правомерен характер.

Мотивите са движещият фактор и при избора на начините, средствата и условията за постигане на целта. Но една и съща цел може да се осъществи по различни начини, чрез различни средства и при различни условия.² За всеки един от възможните начини, средства и условия за постигане на целта съществуват мотиви за и против, мотиви, даващи предимства или минуси пред другите възможни начини, средства и условия за осъществяване на целта. Тези противоречия също поражда борба на мотиви, която довежда до включването в решението по принцип на един от възможните варианти на начини, средства и условия за постигането на целта. Някои автори смятат, че борба-

¹ За борбата на мотиви от психологична гледна точка вж. **П. И. Иванов**, пос. съч., с. 290–291, **П. А. Рудик**, пос. съч., с. 240 и **Б. М. Теплов**, пос. съч., с. 141–142.

² Вж. например **Б. М. Теплов**, пос. съч., с. 141. Критика на това становище вж. в **Д. Михайлов**, *Особености на деянието при усложнена престъпна дейност*, с. 30.

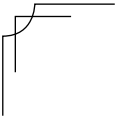
та на мотиви се развива само при избора на целта на деянието („какво да се прави“) и липсва при избора на начина за постигането на целта („как да се направи“).

Тази страна на борбата на мотивите има значение при характеризирането на правонарушението като деяние във връзка с това, че при формирането на решението за постигането на една и съща цел могат да бъдат избрани както неправомерни, така и правомерни начини и средства. Освен това могат да бъдат предпочитани както обикновени, така и специални начини, средства и условия.

Разнообразието и силата на мотивите на деянието като подтиващ фактор се определят и от особеностите на отделната личност – неговия мироглед, морално-волевите му качества, характерови особености, чувства, възпитание и т.н., а при правонарушението и от неговото правосъзнание. Това означава, че в зависимост от тези особености на отделните личности при избора на целта и начините, средствата и условията за нейното постигане се пораждаат различни мотиви, при това с различно по сила съотношение между тях. Това противоречие също поражда борба на мотиви, която довежда до Включването в решението на тази цел и на тези начини, средства и условия за осъществяването ѝ, които в най-голяма степен отговарят на посочените особености на отделната личност.

Освен това мотивите са свързани и волевия момент на решението – да произтече физическата страна на деянието в съответствие с твърдо и окончателно избраната цел и начина, средствата и условията за нейното осъществяване. По този повод възникват мотиви *за и против волевия момент на решението* – да се осъществи или не физическата страна на деянието. Това противоречие също поражда борба на мотиви, която довежда до формирането на волевия момент на решението – да произтече деянието в съответствие с твърдо и окончателно избраната цел и начина, средствата и условията за нейното постигане.

Като се има предвид, че изброените фактори действат едновременно, става ясно защо понякога *борбата на мотиви придобива изострен характер*. Именно под влияние на факторите, обуславящи разнообразието в мотивите и различната степен на

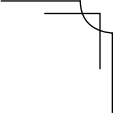
тяхната подтикваща сила, борбата на мотиви може да приеме остър характер.

Това важи с особено голяма сила за правонарушението, което има характеристиката на деяние, което поначало от гледна точка на обществените интереси има в по-голяма или по-малка степен отрицателен характер и поради това в по-голяма или по-малка степен, но винаги е общественно-политическо и морално укоримо. Този характер на деянието, с което се осъществява нарушаване на правните норми, поражда мотиви, противоположни на мотивите за вземане на решение за осъществяване на физическата страна на деянието. Тези контрамотиви могат да се противопоставят с голяма сила на мотивите, играещи ролята на подтикващ фактор за вземане на решение за осъществяване на физическата страна на деянието. Тогава именно борбата между мотиви и контрамотиви придобива особено остри форми.

За изострянето на борбата на мотиви при деянията, с които се нарушават правните норми, въздейства и един друг специфичен фактор. Това е *психическото въздействие*, което оказват юридическите санкции и другите охранителни мерки, служещи за охрана на правните норми и на предвидения в тях начин на институционализиране на обществените отношения и други явления. Заплахата, че при евентуалното осъществяване на физическата страна на деянието, с което се нарушава определена правна норма или норми, ще произтекат охранителните последици, действия на психиката на евентуалния правонарушител предупредително-възпиращо.¹

Това означава, че предвидените в правните норми юридически санкции съдействат в съзнанието на евентуалния правонарушител да се формират контрамотиви, противостоящи на мотивите за формиране на решение за осъществяване на физическата страна на деянието. Формирането на тази основа на контрамотиви усложнява още повече борбата на мотиви при деянията, с които се нарушават правни норми и изостря борбата между тях.

¹ Подробно за предупредително-възпиращата роля на юридическата санкция вж. **Бойчев Г.** „Юридическа санкция“, трето допълнително издание, София 2003 г., с 44–51.

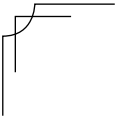

Така към отбелязаното вече, че всяко деяние има за движещ фактор една система от мотиви, се прибавя и констатацията, че между тези мотиви има противоречия. Системата от мотиви като елемент от психическата страна на деянието е вътрешно противоречива система. Мотивите именно в своето единство и борба изпълняват ролята си на фактор, движещ процеса на формиране на останалите елементи от психическата страна на деянието, ролята си на фактор, движещ осъществяването на деянието като цялостно структурно образуване.

Вътрешното противоречие в системата от мотиви на деянието се проявява още при формирането на целта като елемент на психическата страна на деянието. Но най-силно борбата на мотиви се изразява при формирането на решението. Това е така, понеже Именно при формирането на решението трябва да стане окончателен и твърд избор на целта и начина, средствата и условията за нейното постигане и понеже именно тогава се проявява най-силно волевият момент – да се осъществи физическата страна на деянието. Именно при формирането на решението окончателно едни мотиви вземат връх над други мотиви и определят същността и съдържанието на взетото решение, което придава остър характер на борбата между тях.

Борбата на мотиви не е самостоятелен елемент от психическата страна на деянието. Някои автори смятат не мотивите, а борбата на мотивите и желанията за и против удовлетворяването по определен начин на възникналата и осъзната потребност за етап на психическата страна на деянието. Борбата на мотиви се отнася към механизма на осъществяване от тяхна страна на подтикващата роля, която те изпълняват по отношение на другите елементи на деянието, от гледна точка на противоречията в системата от мотиви.

Така че поначало въпросът за борбата на мотиви се отнася към характеристиката на първия елемент от психическата страна на деянието, а именно към характеристиката на мотивите. Независимо от това по-целесъобразно е неговото разглеждане тук, при характеризирането на решението. Това е така, понеже борбата на мотиви се изразява най-ярко и има най-голямо значение при формирането на решението. Поради това нейната характеристика може да бъде разкрита най-пълно във връзка

с характеристиката на решението. Освен това разкриването на характеристиката на борбата на мотиви изисква предварително разкриване на характеристиката на целта и решението като елементи от психическата страна на деянието, с формирането на които тя е най-непосредствено свързана.

В резултат на борбата на мотиви може да не се достигне до формирането на решение за осъществяване на физическата страна на деянието. Това означава победа на мотивите, които противостоят на произтичането на физическата страна на деянието. Всъщност това е вземане на решение за неосъществяване на физическата страна на деянието. В този случай няма решение като елемент от психическата страна на деянието и ще липсва произтичането на физическата страна на деянието, т.е. ще липсва деянието като цялостно структурно образувание.

В други случаи борбата на мотиви може да доведе до отказ от вземането на окончателно решение в момента, т.е. до отлагане на вземането на решение, с оглед изчакване на нови обстоятелства, които могат да имат най-различен характер. В този случай също липсва решение като елемент от психическата страна на деянието, тъй като поне на този етап от развитието на психическата страна на деянието няма да произтече неговата физическа страна.

Решение като елемент от психическата страна на деянието ще бъде налице само тогава, когато борбата на мотиви е довела психическия процес на неговото формиране до такава фаза, когато нищо повече не е необходимо, за да произтече физическата страна на деянието. Това означава, че е налице решение като елемент от психическата страна на деянието тогава, когато психическият процес на неговото формиране е достигнал такава степен, че го прави годно средство да предизвика осъществяването на физическата страна на деянието. Ако психическият процес на формиране на решението не е достигнал такава степен, няма решение като елемент от психическата страна на деянието, тъй като този психически процес не може да предизвика произтичането на физическата страна на деянието, т.е. няма да има деяние като цялостно структурно образувание, от което решението да е елемент.